
La necròpolis neolítica de Can Gambús-1: un conjunt funerari rellevant del IV mil·lenni cal. aC a Catalunya

---

Jordi Roig, Joan M. Coll, arqueòlegs (Arrago SL) / jordiroig@arragosl.com, info@arragosl.com

---

La necròpolis neolítica de Can Gambús consta de quaranta-set sepulcres de fossa, la meitat de tipus monumental i complex, amb diversitat d'estructures funeràries i amb presència exclusiva d'individus adults, acompanyats d'un aixovar ric i variat. Aquestes singularitats han permès completar i tornar a definir la tipologia dels sepulcres de fossa del neolític mitjà a Catalunya. També han fet possible aprofundir en el coneixement del ritual i de les pràctiques funeràries del període, amb aportacions inèdites dels sistemes de construcció de les sepultures, amb la identificació de dispositius i elements funeraris fets amb materials peribles i amb la constatació de reutilitzacions i de saquejos de les tombes. A més, s'observen certes diferències en les construccions i en les dimensions dels sepulcres i en la composició dels aixovars, les quals ens podrien indicar una diferenciació social entre els individus enterrats a la necròpolis.

Paraules clau

Can Gambús-1, necròpolis, sepulcres de fossa, neolític mitjà, pràctiques funeràries, aixovars

Introducció

El paratge arqueològic de Can Gambús-1 es troba situat a ponent del terme de Sabadell, al límit del terme de Sant Quirze, a la comarca del Vallès Occidental, just al mig de la llarga serra coneguda com el serrat de Can Feu. La intervenció arqueològica al sector de Can Gambús-1 es va desenvolupar entre els anys 2003, 2004 i 2006 sobre una superfície aproximada d'unes trenta hectàrees excavades en extensió. Aquesta intervenció la va motivar un gran projecte d'urbanització i la va dur a terme l'equip d'arqueòlegs d'Arrago SL sota la direcció de Jordi Roig i Joan-Manuel Coll. Totes les restes excavades sumen 754 estructures arqueològiques, atribuïbles a diferents períodes cronològics (ROIG-COLL 2007 i 2008). D'aquest conjunt destaca la necròpolis de sepulcres de fossa del neolític mitjà, tant per la seva rellevància com per la qualitat de les estructures i del material arqueològic. Aquesta necròpolis s'ha presentat en diferents congressos i també a diferents revistes, tant per mitjà de manera monogràfica com d'articles referits a determinats aspectes i a conjunts de materials significatius. Actualment s'està elaborant l'edició d'un llibre monogràfic del conjunt de la necròpolis, atesa la seva rellevància i la seva singularitat dins l'àmbit les primeres cultures neolítiques d'Europa i el Mediterrani (ROIG-COLL, 2010, ROIG *et al.*, 2010).

La necròpolis neolítica de Can Gambús-1

És un conjunt funerari format per quaranta-set sepulcres de fossa que configuren una necròpolis ben definida i compacta, amb un 50% de tombes de tipus monumental i complex i amb presència exclusiva d'individus adults (figura 1). D'aquests sepulcres, quaranta-tres són individuals i quatre són dobles, i ofereixen una singular diversitat de tipologies i de construccions funeràries. En el seu conjunt, han proporcionat cinquanta-un individus inhumats, acompanyats d'un aixovar funerari ric i diversificat. Aquest està compost per una gran varietat de materials arqueològics, com ara recipients ceràmics, utilitatge lític de sílex tallat en nuclis, làmines, puntes de sageta i projectils geomètrics, a més, també, de destrals de pedra polida, molins, utilitatge en os amb punxons i espàtules, ornaments personals de collarets i braçalets fets amb denes de cal·laïta i altres elements.

Pel que fa a l'organització de la necròpolis, s'observa una certa ordenació de les sepultures, fent alineacions i filades més o menys regulars, seguint el pendent i les corbes de nivell del terreny, amb un possible creixement perifèric o concèntric, sense que, en cap cas, es tallin entre elles. Les datacions radiocarbòniques fetes sobre els esquelets han permès fixar la cronologia de la necròpolis al IV mil·lenni cal BC, dins del període del neolític mitjà, i establir una amplitud de funcionament per al conjunt funerari que va del 3800 al 3380 cal BC (ROIG *et al.*, 2010).

La necròpolis de Can Gambús-1 s'inscriu dins del grup que s'anomena *Cultura dels sepulcres de fossa* a Catalunya, coneguda i definida ja des dels inicis del segle XX, i que compta amb una àmplia representació arqueològica de conjunts funeraris i sepultures, repartides per gran part del territori (MALUQUER, 1950); (RIPOLL-LLONGUERAS, 1963); (MUÑOZ, 1965); (GIBAJA, 2003). D'aquesta manera, és durant el neolític mitjà, entre les darreries del V mil·lenni i el IV mil·lenni cal BC, que es documenten les primeres veritables necròpolis, en el sentit de concentracions d'enterraments individuals fets en grans fosses, que conformen espais funeraris ben definits.

Els exemples més representatius i més propers els tenim al jaciment de la Bòbila Madurell (Sant Quirze del Vallès), situat a un quilòmetre escàs de Can Gambús-1, amb prop d'un centenar de tombes localitzades durant les intervencions arqueològiques fetes de manera discontinua entre els anys 1931 i 1992. Es tracta d'un complex funerari singular i extens, encara pendent d'estudi i no publicat en el seu conjunt, format per diversos grups de tombes que configuren petites necròpolis disperses pel paratge (SERRA RÀFOLS, 1947); (MUÑOZ, 1965); (BORDAS *et al.*, 1993); (GIBAJA, 2003). Així mateix, al Vallès Oriental tenim la necròpolis del camí de Can Grau (La Roca del Vallès), amb vint-i-quatre sepultures, que és un dels conjunts excavat en els darrers vint anys (MARTÍ *et al.*, 1997). A més, com a necròpolis de dimensions menors, tenim la de Puig d'en Roca, a Girona, amb setze tombes (RIURÓ-FUSTÉ, 1980), i la del Pla del Riu de les Marcetes, a Manresa, amb vuit (GUITART, 1986).

En aquest context, Can Gambús, amb quaranta-set sepulcres, esdevé l'última de les grans necròpolis excavades a Catalunya pertanyent a la cultura dels sepulcres de fossa del neolític mitjà. La bona conservació de

Figura 1. Vistes generals de la necròpolis neolítica de Can Gambús, amb indicació d'alguns dels sepulcres monumentals.
Fotografia: Jordi Roig (Arrago), 2003-2004.

gran part de les sepultures, l'acurat i l'exhaustiu procés d'excavació i de documentació arqueològica, com també l'interessant registre estratigràfic i deposicional han permès definir la complexitat de les construccions funeràries i establir la tipologia dels sepulcres de fossa, amb aportacions inèdites sobre el seu procés de construcció, els sistemes de coberta, i també les reutilitzacions i els saquejos. Tots aquests aspectes confereixen a la necròpolis una rellevància i una entitat especials pel que fa a l'estudi de les pràctiques funeràries i al tractament dels morts en el IV mil·lenni cal. aC a Catalunya (ROIG-COLL, 2010; ROIG *et al.*, 2010).

Les construccions funeràries: tipologia dels sepulcres de fossa del neolític mitjà

Es tracta de tombes subterrànies excavades en el terreny natural, de formes i de dimensions diversificades segons el tipus de sepulcre i el seu estat de conservació. En línies generals, presenten unes estructures complexes i de tipus monumental, que es vertebren a partir d'un gran retall superior de planta rectangular i una cambra funerària inferior, a vegades amb un pou d'accés diferenciat, on s'ha inhumat un individu, i en determinats casos dos. A Can Gambús-1 destaquen els grans sepulcres de planta rectangular amb cambra funerària central i els grans sepulcres de planta rectangular amb cova frontal. Aquests són majoritàriament de dimensions i fondàries considerables i presenten, de mitjana, entre un i dos metres de fondària i uns dos per tres metres de planta, en els casos més complets (figures 1 i 2).

La presència de sepultures força intactes i la identificació de nous tipus de construccions funeràries amb sistemes de coberta singulars ens han permès completar el seu coneixement i tornar a definir la tipologia que fins llavors s'havia proposat per als sepulcres de fossa del neolític mitjà al nord-est peninsular i elaborar i presentar una proposta tipològica completa i ben definida (ROIG *et al.*, 2010; ROIG-COLL, 2010). Hem establert, així doncs, quatre tipus bàsics de sepulcres (tipus A-D) i una darrera categoria o grup de tombes que no constitueixen un tipus en si mateix, ja que es tracta dels sepulcres arrasats i parcials i, per tant, de tipus indeterminat (tipus E) (figura 2). En aquest sentit, doncs, l'atribució definitiva de determinades tombes a alguns dels tipus establerts es podria precisar i

completar amb la finalització dels estudis i de l'anàlisi detallada d'aquestes estructures.

Sepulcres del tipus A

Es tracta d'estructures funeràries formades per un gran retall superior de planta rectangular, que fa reclau amb la cambra funerària central, consistent en un retall interior més petit, també de planta rectangular. El retall superior té unes dimensions més o menys regulars, que oscil·len entre els 4 i 2,5 m de llargada i els 3 i 2,4 m d'amplada (figura 2). Hi ha onze estructures que es troben disperses per tot l'espai de la necròpolis, amb una especial concentració a la zona central. Alguns dels sepulcres es troben molt propers entre ells, com és el cas del grup format per l'E228, l'E175 i l'E176. Pel que fa a les inhumacions, es pot dir que són totes individuals (set individus masculins, tres de femenins i un d'indeterminat). Estan situats al centre de la cambra funerària, generalment en decúbit supí, amb les cames flexionades i amb una orientació que segueix, d'una manera més o menys precisa, l'eix central de l'estructura. Tots els individus van acompanyats d'un aixovar funerari nombrós i diversificat.

A partir del registre estratigràfic i de certs indicis arqueològics, ha estat possible distingir dues variants constructives, tenint en compte el sistema de coberta.

En primer lloc, tenim els sepulcres del tipus A1, al qual només es poden atribuir amb seguretat dues estructures, que presenten una coberta horitzontal de grans lloses disposades planes i que recolzen a banda i banda del reclau del retall superior. D'aquestes lloses, n'apareixen dues o tres segons les dimensions de la cambra i majoritàriament són de conglomerat, tot i que n'hi ha alguna de pedra calcària. Entremig de les grans lloses de cobriment es documenten algunes pedres de falca de mida petita i mitjana, i capes d'argila més plàstica que recobreixen i segellen les pedres. Per sobre de les lloses de coberta, i reblint el retall superior, hi hauria un cobriment de terres, a vegades amb pedres barrejades, que sobresortiria a manera de túmul (figura 2).

En segon lloc s'ha pogut determinar un altre sistema de coberta, totalment inèdit i no identificat fins ara, que defineix el tipus A2, amb un total de 8 estructures identificades. Aquests sepulcres presentarien

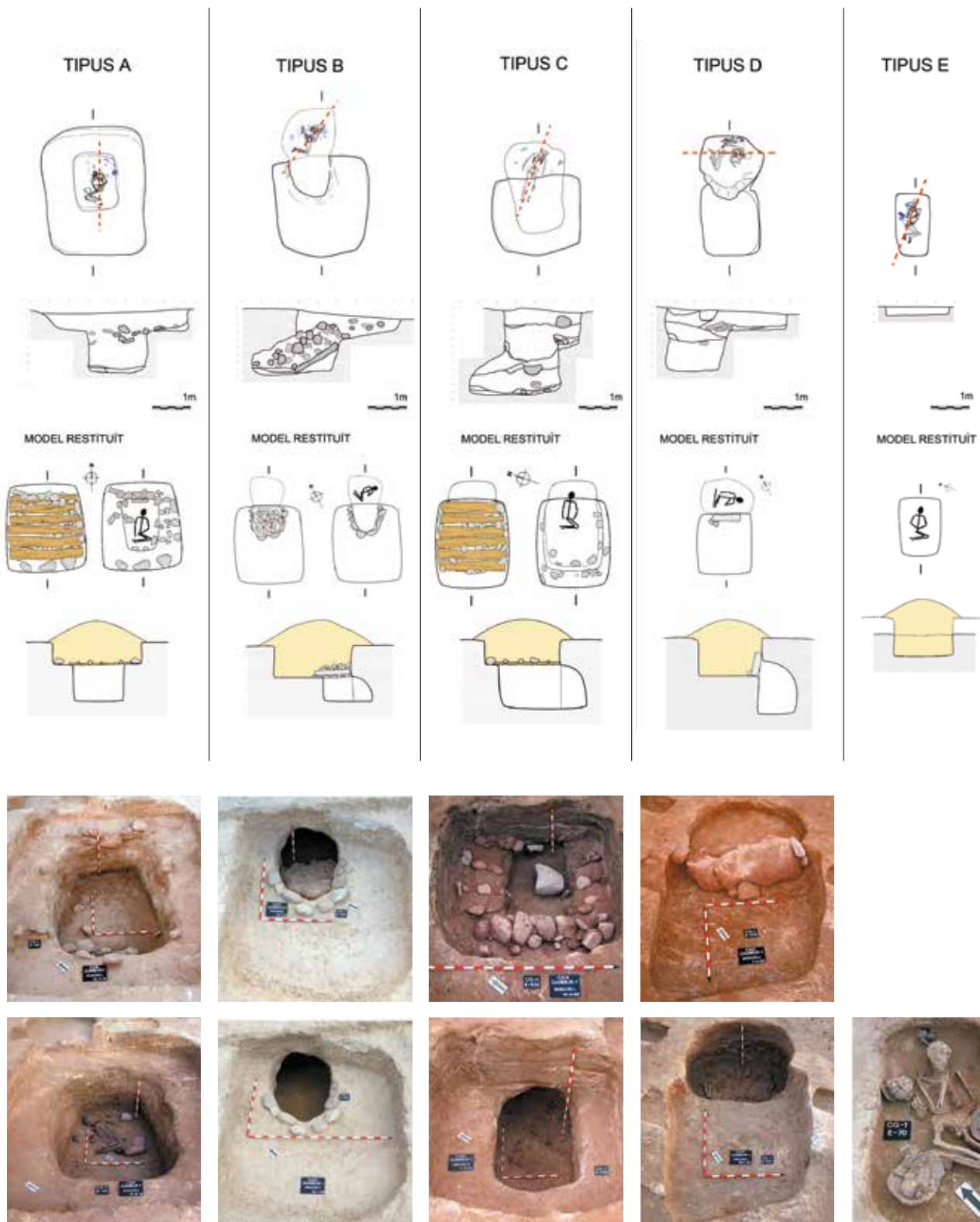

Figura 2. Tipologia dels sepulcres de fossa del neolític mitjà de la necròpolis de Can Gambús, amb el dibuix i la fotografia d'un model real de cada tipus i el dibuix de la restitució. Autors: Jordi Roig i Joan M. Coll (Arrago).

una coberta feta de troncs, sencers o seccionats, disposats horitzontalment i en paral·lel, recolzats al reclau del retall superior i falcats entremig per filades de pedres de mides mitjanes. Aquest sistema de coberta segellaria l'espai de la cambra funerària, de manera que aquesta quedaria al buit. Recobrint les pedres de falca i entre les juntures dels troncs s'han detectat unes capes d'argila plàstica que revestirien totalment la coberta, a fi d'evitar filtracions a l'interior. Finalment, per sobre de la coberta de troncs, i reblint el retall superior, hi hauria també un cobriment de terres que sobresortiria a manera de túmul (figura 2).

Sepulcres del tipus B

Es tracta d'una estructura funerària formada per un retall superior de planta rectangular que dona accés a una cambra sepulcral subterrània, mitjançant un pou vertical semicircular obert al costat nord-est del retall, fent cova frontal. La cavitat funerària presenta una planta irregularment ovalada, disposada seguint la mateixa orientació que l'eix del retall superior. El pou d'accés a la cambra es troba cobert per una gran llosa disposada plana que recolza horitzontalment sobre la boca del pou. Es tracta d'estructures de dimensions semblants a les del tipus A de cambra central, per bé que, en aquest cas, tenen la cambra funerària fent cova. Aquests sepulcres presenten una llargada total (entre el retall superior i la cavitat funerària) que oscil·la entre 3,70 i 2,60 metres i una amplada que oscil·la entre 2,30 i 1,50 metres (figura 2). S'han documentat un total de 4 estructures atribuïbles amb seguretat a aquest tipus, que es troben situades al cantó nord-oest de la necròpolis. A cada estructura es va localitzar un individu inhumat en decúbit supí amb les cames flexionades i caigudes cap a un costat o l'altre. Els individus es troben situats al mig de la cavitat funerària, seguint l'orientació aproximada de l'eix principal de l'estructura. Tots presentaven un aixovar funerari diversificat, disposat al seu voltant.

Sepulcres del tipus C

Es tracta d'un sepulcre d'estructura funerària complexa i monumental, formada per un retall superior amb reclau de planta rectangular i un segon retall in-

terior, també de planta rectangular, a manera d'àmbit d'accés de grans dimensions, on en un lateral s'obre la cavitat frontal de la cambra funerària. Presenten unes mides força regulars d'entre 2,80 i 3 metres de llargada i 2,20 i 2,50 metres d'amplada màxima. En aquest tipus de sepulcres, atesa la seva amplitud i la gran obertura de l'àmbit d'accés, el sistema de coberta només podia estar fet mitjançant troncs de fusta, disposats horitzontalment al damunt de l'àmbit d'accés i recolzats en el reclau del retall superior. D'aquesta manera, les evidències arqueològiques constaten que aquesta coberta de filades de troncs estaria falcada per pedres de mida mitjana, que alhora estarien revestides amb fang i argila a les juntures, i potser també amb algun material perible de tipus vegetal, amb la funció de segellar totalment la coberta a fi d'evitar filtracions. En aquest sentit, s'han identificat uns tipus de sediments d'argila plàstica de tonalitats vermelloses, amb presència de components orgànics i punts de carbonets, entremig i per damunt de les pedres de falca. Per damunt d'aquesta coberta de troncs hi hauria un rebliment de terres que ompliria el retall superior i que sobresortiria a manera de túmul, visible exteriorment (figura 2). Probablement, aquestes terres del túmul serien les generades per la mateixa excavació de la gran fossa del sepulcre.

S'han documentat un total de tres sepulcres, els quals es troben situats al cantó sud-oest del perímetre de la necròpolis. A cada estructura es va documentar un individu adult inhumat disposat en decúbit supí (un de femení, un de masculí i un d'al·lofís), en un cas amb les cames flexionades i en dos casos amb les cames estirades, tal vegada caigudes de la seva posició original flexionada. Els esquelets es troben situats al cantó de l'absis de la cambra funerària, és a dir, lleugerament desplaçats respecte del retall superior, però mantenint l'orientació de l'eix principal de l'estructura. Tots es documentaren envoltats d'aixovar.

Sepulcres del tipus D

Són sepulcres d'estructura funerària complexa de tipus monumental, formats per un retall superior de planta rectangular amb reclau on, en un lateral i frontalment, s'obre la boca d'un petit pou vertical que dona

accés a una cavitat sepulcral subterrània. L'obertura del pou d'accés, que és frontal i de forma semicircular, apareix segellada per una o dues lloses de conglomerat, col·locades verticalment i estabilitzades amb pedres de falca més petites. La cambra funerària presenta una planta ovalada, amb un eix central orientat transversalment respecte de l'eix llarg del retall superior. S'han documentat sis sepulcres situats a la perifèria de la necròpolis –tres al costat oest i tres al costat nord– d'unes dimensions força regulars entre ells. Pel que fa a les dimensions màximes d'aquests sepulcres, podem determinar una llargada d'uns 3,20 metres i una amplada entre 1,70 i 2 metres (figura 2).

En aquests sepulcres del tipus D ja s'observen unes certes diferències en la forma de fer les inhumacions, com també en el gest funerari i en la composició dels aixovars. D'aquesta manera, es documenta per primer cop l'existència de sepulcres dobles. Així doncs, hi ha tres estructures amb inhumacions dobles i tres amb inhumacions individuals, amb un total de nou individus. Els inhumats estaven disposats en la mateixa orientació que l'eix de la cambra sepulcral, el·líptica i transversal a l'eix del retall superior. Tots presentaven un aixovar funerari més aviat escàs, en el qual destacava l'absència de cal·laïta.

Sepulcres arrasats i parcials del tipus E

Aquest grup o categoria, més que ser un tipus en si mateix, correspon als sepulcres que pel seu grau d'arrasament oferien una estructura funerària incompleta i parcial, per la qual cosa són sepulcres no determinables tipològicament. En línies generals, es tracta de tombes força escapçades de les quals es desconeix, per tant, la seva estructura original completa. D'aquesta manera, no ha estat possible atribuir-los a cap dels quatre tipus sepulcral establerts, i s'ha optat per englobar-los en una categoria o grup diferenciat, anomenat *tipus E*. Bàsicament, consistien en una fossa simple de planta rectangular o el·líptica, corresponent a la cambra funerària, generalment amb la coberta i la part superior desapareguda a causa de l'acció dels rebaixos de terres i l'efecte de l'erosió. Tanmateix, cal tenir en consideració que aquestes tombes haurien de correspondre a algun dels quatre tipus descrits anteriorment, però, com que les parts superiors han

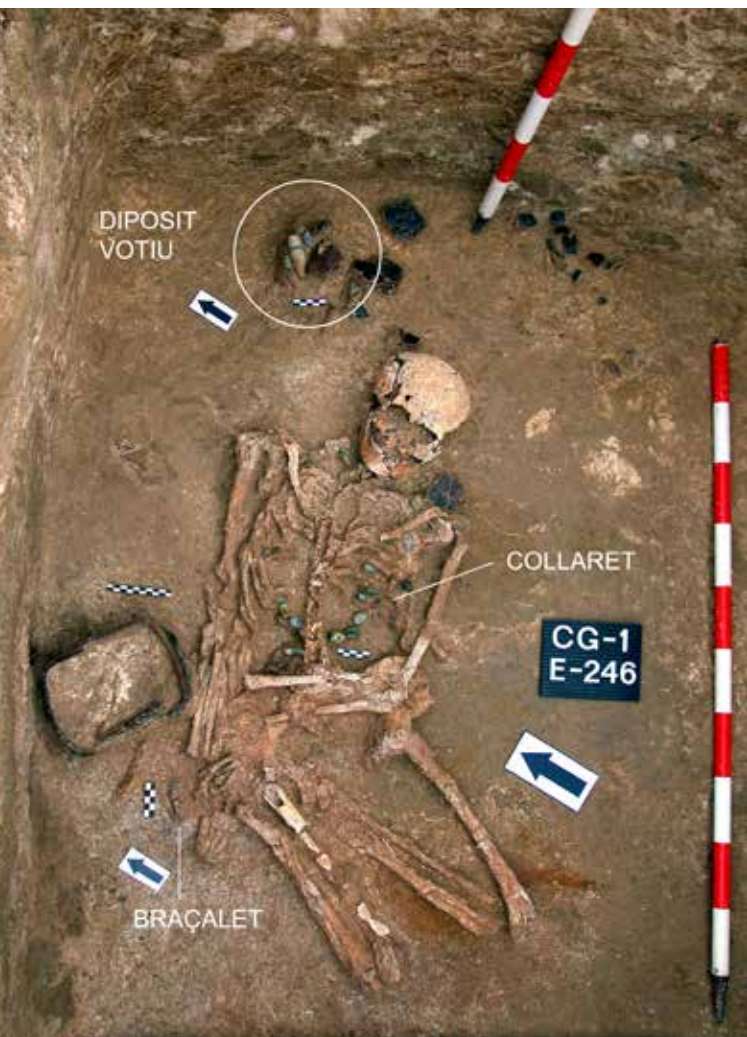
desaparegut, no es pot determinar a quina tipologia constructiva pertanyen (figura 2).

En conjunt hi ha un total de vint-i-tres estructures amb un total de vint-i-quatre individus, i es documenta un sepulcre amb inhumació doble. Aquests sepulcres estan situats majoritàriament a la zona central de la necròpolis, i s'estenen per la part carenera i més alta del turó. En línies generals, aquests sepulcres també han proporcionat uns aixovars funeraris més aviat escassos i pobres, exceptuant alguns casos singulars amb aixovars rics, que cal analitzar a part i que molt probablement cal atribuir-los al tipus A de cambra funerària central.

Els aixovars funeraris

Del conjunt de quaranta-set sepulcres de la necròpolis, hi ha quaranta-quatre estructures que ofereixen aixovar funerari i tres que no, probablement a causa del seu alt grau d'arrasament. En línies generals, aquests aixovars funeraris són els característics del neolític mitjà català i de la cultura dels sepulcres de fossa, amb una representació de tots els tipus i elements materials coneguts i amb un elevat nombre d'individus i peces senceres. En el seu conjunt es disposa d'un total de 617 elements arqueològics, entre material lític tallat (nuclis, làmines, puntes i trapezis de sílex), macrolític (destrals i molins), material ceràmic (vasos sencers i vasos parcials), utillatge en os (punxons, agulles, plaquetes), restes faunístiques (macrofauna i malacologia) i elements ornamentals (collarets, braçalets i dipòsits votius de denes de cal·laïta i d'esquist/lignit) (ROIG *et al.*, 2010).

Els recipients ceràmics s'han documentat en un total de vint-i-set sepulcres. S'ha pogut observar que en alguns casos no es va dipositar el recipient ceràmic sencer, sinó que s'hi va dipositar només una part del vas ja fracturat, tal vegada com a suport o falca d'algun altre element perible. En conjunt, hi ha un total de cinquanta-un individus ceràmics: vint-i-set peces senceres, nou peces de perfil sencer i quinze fragments. D'aquest conjunt de cinquanta-un individus ceràmics, hi ha trenta-sis peces determinables pel que a l'aspecte formal (71%) i quinze peces indeterminables (29%). Aquestes, pel seu grau de fragmentació, no han pogut ser atribuïdes a cap dels tipus identificats. A partir d'un primer estudi de tots els recipients

85

Figura 4. Quatre vasos de ceràmica de boca rectangular i diversos collarets i braçalets de denes de cal·laïta procedents dels aixovars funeraris dels sepulcres neolítics de Can Gambús. Fotografia: Jordi Roig (Arrago).

Figura 3. Vista del sepulcre E246 amb un individu femení amb el seu aixovar funerari. Disposa d'un collaret de denes de cal·laïta col·locat al coll i un braçalet al canell del braç dret, just a tocar d'un vas de ceràmica de boca rectangular. S'observa un dipòsit votiu a la zona de la capçalera, per damunt del cap de l'individu, format per un collaret de 9 denes de cal·laïta, una d'elles de grans dimensions, i un nucli de sílex. Fotografia: Jordi Roig (Arrago).

ceràmics, ha estat possible establir una tipologia formal representada per set tipus bàsics, entre els quals destaquen els vasos de boca rectangular com a peces singulars (figures 3 i 4) (ROIG-COLL, 2010).

Les eines i els útils lítics de sílex tallat s'han documentat en trenta-nou sepulcres, on acompanyen tant individus masculins com femenins. Aquest registre lític tallat constitueix, pel nombre, per la varietat i per la qualitat, un dels elements més representatius dels aixovars, amb un total de dos-cents tres individus. Després d'una primera caracterització, s'han agrupat en nuclis (vint), suports laminars (cent deu), esclats (dos), puntes de sageta (vint), elements geomètrics (cinquanta) i indeterminats (un) (GIBAJA-TERRADAS, 2008). Tots aquests productes han estat tallats sobre roques silícies, llevat d'un nucli de quarsita i d'una lamineta d'obsidiana de 31 mil·límetres de llarg procedent del sepulcre E110, el més monumental de la necròpolis.

D'elements i eines de pedra polida se n'han localitzat un total de divuit en quinze sepulcres, on acompanyaven tant individus masculins com femenins. Es tracta, majoritàriament, de destrals de pedra polida, que generalment es documenten agrupades juntament amb els nuclis de sílex. Així doncs, tenim un total de catorze destrals procedents de dotze sepulcres, deu sepulcres que tenen una sola destral i dos sepulcres que tenen dues destrals cadascun. L'anàlisi petrològica feta sobre el conjunt de destrals ha determinat la presència de dos exemplars d'eclogita de possible origen alpí. Els altres quatre elements de pedra polida són identificables com a còdols amb traces d'ús per fregament.

L'utilitatge macrolític dipositat com a aixovar només es localitza en dos sepulcres del tipus E. D'una banda, hi ha el sepulcre E45, amb un individu al·lofís que presenta una enclusa fixa amb la part mòbil situada al costat. L'anàlisi dels fitòlits d'aquests dos elements de molí ha determinat la presència de restes de guixes (*Lathyrus cicera*) i de midons del tipus *Lathyrus* i *Triticeae* (cereals tipus blat/ordi). De l'altra, tenim el sepulcre E163, amb un individu femení que presenta una enclusa fixa, amb la part mòbil col·locada al damunt.

Les eines i les peces d'os s'han documentat en trenta-un sepulcres, amb un nombre mínim aproximat de 244 elements d'os treballat, on també acom-

panyen individus masculins i femenins. La majoria de peces són punxons que es troben disposats fent agrupacions de quatre a vint peces aproximadament, generalment col·locats a tocar del cos de l'individu, com si formessin part d'un paquet embolcallat, o bé anessin dins d'una bossa de material perible, penjada o lligada al cos.

Els elements ornamentals s'han documentat en setze sepulcres, on acompanyen tant individus masculins com femenins. D'una banda hi ha els ornaments en cal·laïta, amb un total de deu collarets, dos braçlets, tres dipòsits de collars votius i quinze denes soltes procedents de sepulcres saquejats, que formarien part d'altres collarets originalment sencers (figures 3 i 4). Tots aquests elements representen un total de sis-cents vint denes de tipologia diversa (cilíndriques, cilíndriques tubulars, bitroncocòniques o de barril). Així mateix, pel que fa als elements ornamentals, també s'ha localitzat un collaret format per un total de 1.644 denes d'esquist, que prové d'un sepulcre saquejat, i deu denes soltes atribuïbles a un segon collaret del mateix material.

Les restes faunístiques de vertebrats apareixen en onze sepulcres i estan constituïdes per quaranta-un elements atribuïbles a vint-i-set registres arqueològics o agrupaments. Destaquen les primeres falanges de l'espècie *Ovis Aries*, documentades en petits agrupaments o isolades en sis sepulcres. També es documenten restes faunístiques de diferents vertebrats com ara el *Cervus elaphus* i el *Sus sp.* Els elements de malacofauna marina són presents en cinc sepulcres, on hi ha un total de cinc peces, una per sepulcre, i presenten diferents tractaments. Així doncs, s'han documentat tres bivalves, concretament un *Glycymeris glycymeris* amb restes d'ocre (sepulcre E161), un *Glycymeris sp.* (sepulcre E174) i un *Cerastoderma edule* (sepulcre E228). Les altres dues peces corresponen a dos gasteròpodes utilitzats com a ornament, concretament dos *Phalium saburon* amb dues perforacions lleugerament còniques cadascun (sepulcres E221 i E442).

Finalment, en diversos sepulcres es documenten restes de material mineral que generalment correspon a concentracions i taques d'ocre de color vermell intens, que podria estar associat a elements de material perible que acompanyaven el difunt (pells, estores, robes o teixits, fusta, etc).

La població de la necròpolis: els individus inhumats i aspectes del gest funerari

El conjunt dels quaranta-set sepulcres de la necròpolis ha proporcionat un total de cinquanta-un individus inhumats, de manera que hi ha quaranta-tres sepulcres individuals i quatre sepulcres dobles. D'aquests, s'ha pogut observar la inhumació probablement simultània de dos individus als sepulcres E515 i E580, i la inhumació successiva de dos individus als sepulcres E247 i E497. L'estudi paleoantropològic ha permès determinar que el grup enterrat està format exclusivament per individus adults de tots dos sexes, amb una elevada esperança de vida (ROIG *et al.*, 2010).

D'aquesta manera, l'assignació d'edat s'ha pogut establir en tots els individus tret d'un a causa de la seva baixa representativitat esquelètica. Del conjunt d'individus, un 86,27% correspon a població adulta, mentre que un 11,77% ha estat assignat a un grup d'edat major de 18 anys, corresponent o no a l'etapa adulta. La franja d'edat més representada correspon als individus d'entre 26 i 45 anys (adult jove i adult) amb un 52% de la població. Així mateix, hi ha quatre individus (8% de la població) que van arribar a 60 anys d'edat, fet que demostra que la població gaudia de bones condicions de vida. Pel que fa al sexe dels individus, vint-i-un pertanyien al sexe masculí (41,18%), quinze al femení (29,41%), vuit són considerats al·lofís (15,68%) i set són indeterminats (13,73%). En aquest sentit, cal destacar l'absència d'individus infantils en el conjunt enterrat, fet que indica que s'està davant d'una necròpolis o d'un sector funerari on només es va inhumar una part de la població, la corresponent al grup d'individus adults (ROIG *et al.*, 2010).

A més a més, i pel que fa a la posició dels inhumats, la majoria dels individus es van disposar a la tomba en decúbit supí, amb les extremitats inferiors flexionades cap amunt. Aquestes extremitats van cedir cap a un costat o l'altre de l'eix central del tronc en iniciar-se el procés de descomposició. En algun cas, aquesta posició flexionada de les cames s'ha arribat a mantenir gràcies als processos postdeposicionals, com per exemple al sepulcre E442, on els genolls van quedar enlaire, recolzats al perfil de la fossa. Pel que fa a la disposició de les extremitats superiors, s'observen més variants, amb combinacions entre elles. En alguns

casos, els braços van ser disposats en semiflexió a sobre de la pelvis; en d'altres van ser disposats estirats paral·lelament al costat del cos i en d'altres, flexionats i situats a sobre del tòrax o a sobre de la cintura.

A partir de l'anàlisi tafonòmic, els processos de descomposició dels cossos, l'estudi dels elements arqueològics de l'interior del sepulcre i, especialment, l'anàlisi estratigràfica i postdeposicional, és possible aproximar-se al coneixement del procés de construcció de les sepultures i al moment de realització dels enterraments, amb la restitució dels dispositius sepulcral i els elements d'aixovar. Així doncs, ha estat possible plantejar diverses qüestions i aspectes inèdits de ritual i pràctiques funeràries (ROIG *et al.*, 2010, ROIG-COLL, 2010); (ALLIESE *et al.*, 2014).

En primer lloc, es pot determinar que la descomposició de l'individu es va produir en espai buit i que el dipòsit primari del cos es va fer sense reomplir amb terres la cambra funerària. D'altra banda, es constata l'existència d'elements peribles desapareguts a l'interior de les cambres funeràries, com podria ser el folrat o el recobriment de les parets i les soleres, l'existència de determinats tipus d'aixovar de naturalesa orgànica, el vestuari dels inhumats i, fins i tot, la presència d'elements i d'estructures internes de material perible com ara llits, taüts, baiards i mobiliari de tipus funerari, fets en fusta, en pell, etc. L'existència d'aquestes estructures internes de material perible provoca el que es coneix com "efectes de parada" en els esquelets.

Així mateix, en determinats casos, sembla que es documenta l'existència d'alguns elements destinats a cobrir i embolcallar els cossos dels inhumats a manera de mortalla, utilitzant alguna mena de manta, estora o pells, ja sigui de fibres trenades o teixides, o bé de vestimenta. Així doncs, durant el procés d'excavació es va observar la presència de restes d'ocre en diverses regions esquelètiques, especialment al crani i a les extremitats, com també a les cares superiors de certs elements de l'aixovar que es trobaven damunt del cos, com ara les làmines de sílex. La presència de vestimenta i de mortalles explicaria la hipercontracció dels cossos i d'algunes parts esquelètiques, com ara les espatlles i els braços o les extremitats inferiors i els peus. Es pot observar el cas de l'esquelet del sepulcre E180, on els peus es troben totalment plans, en el mateix eix que el cos, i amb tots els ossos concentrats

sense cap dispersió. D'aquesta manera, la descomposició en espai buit deixa sense explicació el manteniment dels peus en connexió, fet que indica la presència d'un embolcall o dispositiu de protecció dels peus a manera de calçat.

Finalment, en alguns sepulcres s'ha detectat una intrusió puntual no gaire posterior a la inhumació, que podria correspondre a un saqueig intencionat de determinats elements d'aixovar. Aquestes remocions s'identifiquen de forma evident a partir de moviments puntuals de certes parts esquelètiques de l'individu, que es trobaria en estat de semidescomposició, amb especial incidència a zona toràcica i al coll, fet que suposa que s'han portat a terme en un moment posterior o proper al moment de la inhumació. A més a més, en aquests sepulcres també s'observa una alteració del sistema de coberta, ja sigui la caiguda parcial de troncs o d'alguna de les lloses de segellament de la cambra, fet que hauria provocat l'esfondrament immediatament posterior de tota la coberta i la caiguda de les terres del túmul a l'interior. Aquestes alteracions de les construccions i les remocions de parts esquelètiques podrien estar associades al saqueig intencionat durant el neolític de certs elements de l'aixovar, com ara els collarets i els braçalets elaborats amb denes de cal·laïta. Cal tenir en consideració que en algunes d'aquestes tombes saquejades s'han localitzat denes puntuals, caigudes i escampades pel voltant de l'esquelet, fet que evidencia que el collaret va ser arrancat del coll i sostret (ROIG-COLL, 2010). ●

Bibliografia

F. ALLIESE, J. ROIG, J. M. COLL *et al.*, "Les pratiques funéraires dans la nécropole du Néolithique moyen de Can Gambús-1 (Sabadell, Espagne): de la préparation du corps à la fermeture de la tombe", *Bulletin de la Société préhistorique française*, Tom 111, núm. 3 (juliol-setembre del 2014), p. 453-468.

A. BORDAS, J. DÍAZ, R. POU *et al.*, "Excavacions Arqueològiques 1991-1992 a la Bòbila Madurell-Mas Duran (Sant Quirze del Vallès, Vallès Occidental)",

Tribuna d'arqueologia, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992-1993 (1993), p. 31-47.

J. F. GIBAJA, "Comunidades neolíticas del noreste de la Península Ibérica. Una aproximación socioeconómica a partir del estudio de la función de los útiles lítico", *British Archaeological Reports (international series)*, Oxford, S1140 (2003).

J. F. GIBAJA, X. TERRADAS, "La industria lítica de la necrópolis de Can Gambús (Sabadell, Barcelona). Primeros resultados del análisis tecno-morfológico y funcional" dins *IV Congreso del Neolítico en la Península Ibérica (Alicante, 2006)*, [M. Hernández, J.A. Soler i J.A. Lopez ed.], 2008, p. 178-183.

I. GUITART, "La necrópolis neolítica del Pla del Riu de les Marcetes (Manresa, Bages)", *Tribuna d'Arqueologia*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1986-1987, (1986) p. 41-47.

J. MALUQUER, "La cultura neolítica del Vallés en el marco de la Prehistoria del Occidente Mediterráneo", *Arrahona*, núm. 1-2 (1950), p. 61-75.

M. MARTÍ, R. POU, X. CARLÚS "Excavacions a la Ronda Sud de Granollers, 1994. La necrópolis del neolític mitjà i les restes romanes del Camí de Can Grau (la Roca del Vallès, Vallès Oriental). Els jaciments de Cal Jardiner (Granollers, Vallès Oriental)", *Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, núm. 14 (1997).

A. M. MUÑOZ, "La cultura neolítica catalana de los Sepulcros de Fosa. Instituto de Arqueología y Prehistoria", *Publicaciones eventuales*, Barcelona: Universitat de Barcelona, núm. 9 (1965).

E. RIPOLL, M. LLONGUERAS, "La cultura neolítica de los Sepulcros de Fosa en Cataluña", *Ampurias*, núm. 25 (1963), p. 1-90.

F. RIURÓ, M. FUSTÉ, *Les estacions prehistòriques del Puig d'En Roca*, vol. 2: *Les necrópolis del Neolític final de Sant Julià de Ramis i del Puig d'en Roca*

(*Girona*), Girona: Associació Arqueològica de Girona, 1980.

J. ROIG, J. M. COLL, “El paratge arqueològic de Can Gambús-1 (Sabadell, Vallès Occ.)”, *Tribuna d’Arqueologia* 2006, Barcelona: Generalitat de Catalunya, (2007), p. 85-109.

J. ROIG, J. M. COLL, “Memòria de la intervenció arqueològica a Can Gambús-1 (Sabadell, Vallès Occ.), abril 2003-desembre 2004 i agost 2006”, [Memòria inèdita dipositada al Servei d’arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Barcelona], (2008).

J. ROIG, J. M. COLL, “La necròpolis del neolític mitjà de Can Gambús-1 (Sabadell, Vallès Occ.): Nova tipologia dels sepulcres de fossa i pràctiques funeràries durant el IV mil·lenni Cal BC a Catalunya”, *Cypsela*, Museu d’Arqueologia de Catalunya, núm. 18 (2010), p. 93-122.

J. ROIG *et al.*, “La necròpolis de Can Gambús-1 (Sabadell, Barcelona). Nuevos conocimientos sobre las prácticas funerarias durante el Neolítico medio en el Noreste de la Península Ibérica”, *Trabajos de Prehistoria*, Madrid: Instituto de Historia, vol. 67, núm. 1 (2010), p. 59-84.

J. de C. SERRA-RÀFOLS, “La exploración de la necrópolis neolítica de la Bòbila Madurell en Sant Quirze de Galliners”, *Museo de la Ciudad de Sabadell*, núm. 3 (1947), p. 57-75. ●